

Hatalom

A *hatalom* kérdése a filozófiában három, egymástól különböző, a szövegekben és azok értelmezése során mégis összekapcsolódó értelemben bukkan föl. Az első, a szélesebb nyilvánosságban is gyakran tárgyalt probléma a filozófusnak és filozófiájának a viszonya a mindenkori hatalomhoz. E területen csupán a legfel-tűnőbb, de nem föltétlenül a legizgalmasabb tárgy a filozófus személyes politi-kai szerepvállalása. Nem csupán a filozófusok vállalnak azonban a hatalomhoz közeli szerepeket, hanem a politikai hatalom is befolyásolja a filozófus szakmai tevékenységét, hol nyilvánvalóan, hol csupán szubtilis filozófiatörténeti szöveg-elemzéssel kimutathatóan. A hatalom ugyanakkor az egyik markáns filozófiai diszciplína, a politikafilozófia sajátlagos tárgya is; és ebből következően néha úgy tekintünk rá, mint ami a politikafilozófus gondja, míg a többiek mentesül-hetnek a hatalmi kérdések teoretikus vizsgálatának a terhéől.

Az itt következő, változatos filozófiai hagyományokra támaszkodó tanulmá-nyok megmutatják, hogy a hatalom nem csupán valamely jól körülhatárolt rész-diszciplína szakkérdése, hiszen igen különböző diszciplináris háttérrel rendel-kező, eltérő tradíciókból érkező filozófiai szerzőknek van róla releváns, filozófiai vélekedésük. Platón talán mégsem ítélte meg jól a gondolkodók habitusát és társadalmi szerepét: a filozófust mégsem kell kényszeríteni, hogy a teória *helyett* foglalkozzék a közösség ügyeivel. A filozófia művelése ugyanis maga vezet a közösség ügyeinek tárgyalásához – olyan sajátos módon, ahogyan ezt csak a filo-zófus végezheti el.

Amikor tavaly szerkesztőségünk megfogalmazta a 2011-es lapszámok tema-tikus súlypontjait, törekvésünk szerencsésen találkozott a *Nyelv, hatalom, morál* címmel 2010. szeptember 30. és október 1. között Budapesten, az ELTE BTK Filozófia Intézete és az MTA–ELTE Nyelvfilozófiai Kutatócsoportja rendezte konferencia szervezőinek elképzelésével. Az együttműködés eredményekép-pen a konferencián elhangzottak közül kettőnek, *Várnai András* és *Szücs László Gergely* előadásainak tanulmánnyá bővített, szerkesztett szövegét közöljük most tematikus összeállításunkban. (A konferencia más előadásainak szövegeiből tanulmányblokkot közöl a *Kellék* című filozófiai folyóirat készülő száma is.) A kon-

ferenciarendezéssel és a kéziratok összegyűjtésével kapcsolatos munkájukért ezúton mondunk köszönetet a konferencia szervezőinek, Bodnár M. Istvánnak, Bárány Tibornak és Tózsér Jánosnak.

Lapszámunk tematikus blokkja Várnai András „*Egyenes nevek*” (*Zheng ming*). *Nyelvelmélet, hatalomtechnika és erénytan a klasszikus kínai bölcséletben* című írásával kezdődik. A tanulmány a klasszikus kínai nyelvfilozófia alapkérdéseit és alapvető szövegeit tekinti át, kezdve Konfuciusz sokat idézett mondásától a „nevek kiegyenesítéséről” a taoisták és a motisták különböző iskoláin keresztül a „vitatkozóig” és a nominalistákig (*mingjia*), végül a nyelvfilozófia tanulságait a legvilágosabban a hatalom nyelvére lefordító legistákig (*fajia*). A tanulmány filozófiatörténeti áttekintése, miközben belebocsátkozik az alapszövegek releváns részleteinek értelmezésébe, valamint kitér a fontosabbak értelmezési hagyományára is, mindvégig a kínai teoretikus tradíció hatalmi kontextusát tartja szem előtt, amelyben a nyelv, különösen az írott nyelv kezdettől fogva társadalmi intézményként, az emberi viselkedést előíró szabályrendszerként jelenik meg. Ahogyan a szerző tanulmánya záró bekezdésében fogalmaz, „[a] kínai gondolkodás történetében nem elhanyagolható tény, hogy a Kínában kialakuló teoretikus viták igen kevésbé »a bölcsesség szeretete okán« törtek ki. Itt egy birodalom ideológiai hátterének megalapozása, a birodalom tényleges egyesítése, összetartása, életképessé tétele volt a tét.”

A következő írás, Mogyoródi Emese *Gorgiasz, a hatalom és a retorika: Platón az írástudók árulásáról* című tanulmánya olvasásakor éppen itt, a „bölcsesség szeretete” és a hatalom viszonyának a görög filozófiai környezetben való taglalásánál vehetjük föl ismét a fonalat. A szerző először fölvázolja a görög filozófia értelmezésének azokat a széles körben elfogadott hagyományait, amelyek egyfelől számunkra is relevánsaknak tekintik az antik politikai elméleteket, másrészt néhány igen fontos jelenséget, így a totalitarizmust látszólagos antik előzményektől élesen elkülönülő modern sajtóságnak tekintik. Ezután következik Platón *Gorgiasz* című dialógusának és a történeti Gorgiasz alakjának a részletes értelmezése, értékelése annak érdekében, hogy az utolsó részben eljussunk az írástudó felelősségének más korokra is érvényes kérdéséig. Gorgiasz alakja, mint filozófusé, egyben a retorika megújítójáé, valamint politikai szerepet is vállaló személyiségé, sűrítve tartalmazza az írástudók felelősségének vizsgálatához szükséges összes elemet. A tanulmány szerzője sorra veszi a főbb értelmezéseket, külön vitatkozik az új Platón-sorozattal örvendetes módon közkinccsé vált magyar eredményekkel, majd megfogalmazza az írástudó közéleti szerepére vonatkozó álláspontját a szókratészi kivonulás és a gorgiaszi intellektuális elitizmus között: az értelmiségi „nem adja fel a hitet, és ki is fejezi, hogy a közös, racionális diszkusszió mégiscsak közelebb vihet mindannyiunkat bizonyos erkölcsi igazságok tisztázásához”.

Tematikus összeállításunk harmadik darabja Pócza Kálmán *Schmitt, Rousseau és a politikai közösség alapja* című írása. A tanulmány egyszerre történeti jellegű,

amennyiben Rousseau-nak a társadalmi szerződésről szóló legfontosabb tételeit elemzi filozófiatörténeti szempontból, kiemelve a genfi polgár politikafilozófiája sajátos német olvasatának hagyományát, majd ezen keresztül rátér Carl Schmitt Rousseau-értelmezésének taglalására. Ennek során mindvégig azt az alapkérdést tartja elemzésének középpontjában, hogy a rousseau-i politikai közösség procedurális módon létrejött, szerződéselvű, avagy a szokások és tagjai akaratának homogenitásán alapuló szubsztanciális közösség-e. Rousseau műveiből és az időközben felhalmozódott vita- és interpretációs irodalomból mindkét vélekedést alátámasztó szöveghelyeket lehet idézni, így az egyik vagy másik vélemény megfogalmazása nem annyira Rousseau, hanem az interpretátor álláspontját teszi világosabbá. Különösen, ha az interpretátor – mint Carl Schmitt – időközben maga is a politikai gondolkodás klasszikusává vált. A tanulmányban hivatkozott irodalom elemzése során jól tetten érhető az a mód, ahogyan a filozófiatörténeti interpretációként induló diskurzus kortárs politikafilozófiai vitába fordul át.

A soron következő írás, Szücs László Gergely *A diskurzuselv mint a jogállamiság garanciája: Vizsgálódások egy radikális Habermas-kritika kapcsán* című tanulmányával el is érkezzünk a kortárs politikafilozófia egyik vonulatának direkt módon megjelenő, a filozófiatörténeti értelmezés keretére már nem szoruló vitájához. A tanulmány szerzője annak a Habermas-kritikának az elemzésével indítja gondolatmenetét, amelyet Uwe Steinhoff fogalmazott meg a kilencvenes évek közepén. Steinhoff saját bírálatát a habermasi diskurzuselv megalapozásának megkérdőjelezésére építi, és arra a tételre, mely szerint a népszuverenitás elve és a diskurzuselv olyan ellentétben áll egymással, amelyet Habermas nem tudott kibékíteni egymással. Emlékezve az előző tanulmány elemzésére, érdemes lenne egyszer utánajárni az ott a szerződéselv és a közösség szubsztancialitása, itt a liberális és republikánus elvek ellentétéként fölbukkanó jelenségek párhuzamára. A szerző végül nem ad igazat Steinhoff bírálatának, azonban relevánsnak látja az általa fölvetett problematikát, írása így távol van attól, hogy egyfajta Habermas-apológjának tekinthessük.

A tanulmányblokk utolsó előtti írása *A racionális demokratikus véleményösszegzés korlátairól* címmel, Csáji Balázs Csanád és Rédei Miklós tollából a kortárs politikafilozófiai viták egy egészen más vonulatának a része, amelynek háttérét az elmúlt jó fél évszázadban az egyre bonyolultabb döntési folyamatok modellezésére és elemzésére kialakult módszerek alkotják. (A szerzők által idézett klasszikus eredményekről, így a May- és az Arrow-tételről beszámoló legkorábbi publikációk a múlt század ötvenes éveinek elejéről származnak.) A politikafilozófia kérdései iránt érdeklődő, de a szerzőkétől eltérő filozófiai tradícióban szocializálódott olvasónak is érdemes végigtekinteni, hogy a szakterület ismert fogalmai, kérdései hogyan jelennek meg a szerzők által preferált döntéseméleti keretben. Látva a meggyőző példákat, belátjuk a döntéshozatali napirend alapvető fontosságát, és valószínűleg igazat adunk a szerzőknek abban a konklúziójuk bevezetéseként megfogalmazott véleményükben, hogy „[e]gy modern

társadalmi szerződéselmélet nem nélkülözheti a kollektív döntések, szavazások alapos elemzését”.

Lapszámunk tematikus blokkjának utolsó írása Gángó Gábor tollából, *A német birodalmi gondolattól a magyar nemzetkarakterológiáig. Leibniz-recepció Alexander Bernát, Pauler Ákos és Prohászka Lajos műveiben* címmel a magyar filozófiatörténet-írás újabb eredményeibe enged betekintést. A szerző elemzése az európai Leibniz-recepciót feldolgozó nemzetközi kutatás kapcsán jött létre, e témát kutatva azonban óhatatlanul beleütközött a magyar filozófia és a korabeli politikai hatalom viszonyának a kérdésébe. A szerző elemzése szerint a magyar filozófiai élet a világháborús propaganda csúcspontjával szerencsés (?) módon egybeeső Leibniz-bicentenáriumot kihasználva, és mellőzve a századfordulón Leibnizet újraértelmező irodalmat, a „német Leibniz” politikai indíttatású képéhez, egyben az akkori Németország hivatalos filozófiai önképéhez kívánt csatlakozni. Bár az eredeti koncepció a maga kontextusának, a világháború optimista propagandájának elmúltá után feledésbe merült, az e keretben létrejött elemek jelenős hatást gyakoroltak olyan, a maguk korában nagy befolyású filozófusok gondolkodására, mint Pauler Ákos vagy Prohászka Lajos. Az egykori magyar Leibniz-recepció e sajátosságainak ismerete nélkül az ő életművük értékelése sem lehet teljes.

Lapszámunk tematikus súlypontjához tartozik még szemleirovatunk két recenziója. Egyikük a közelmúltban megjelent, kortárs politikafilozófiai témát, a nemzeti kisebbségek problémájának az angolszász gondolkodásban való tárgyalását elemző kötetet, míg a másik a kora újkori politikai közösség alapjairól szóló, szintén az angolokra összpontosító könyvet ismertet. Harmadik szemleirovatunk az előző számunkban elkövetett sajnálatos szerkesztési hibát hivatott jóvátenni a hibásan közölt szövegrész javított formában való újraközlésével.

Újra jelentkezik *Fórum* rovatunk Szummer Csaba tanulmányértékű vitacikkével, mely *A fenomenológia váratlan felbukkanása az ezredforduló megismeréstudományában* címet viseli. A pszichológia episztemológiai problémáival foglalkozó szerző a pszichológia és a kognitív tudományok szemszögéből reflektál azokra a fölvetésekre, amelyeket Eszes Boldizsár és Tózsér János a filozófián belül fogalmaztak meg ugyanebben a rovatban korábban megjelent írásukban, amely maga is egy hosszú vita egyik állomása volt (Eszes Boldizsár – Tózsér János 2010. Analitikus filozófia és fenomenológia. *Magyar Filozófiai Szemle*. 54/2. 133–156).

Mester Béla